

Zakościelna, Anna / Taras, Halina

Badania ratownicze cmentarzysk kultury strzyżowskiej na Grzędzie Horodelskiej

Archeologia Polski Środkowowschodniej 1, 49-57

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ANNA ZAKOŚCIELNA, HALINA TARAS

BADANIA RATOWNICZE CMENTARZYSK KULTURY STRYŻÓWSKIEJ
NA GRZĘDZIE HORODELSKIEJ

Jesienią 1995 r. ekspedycja archeologiczna prowadząca badania wykopaliskowe na stan. 26 w Strzyżowie została zawiadomiona przez p. Andrzeja Gosiewskiego z Hrebennego o niszczących grobach ludzkich na polach w północno-zachodniej części Strzyżowa. Powierzchniowa prospekcja obydwu wskazanych miejsc potwierdziła tę relację. Jesienna orka wyniosła na powierzchnię kości długie kończyn ludzkich. Obydwa stanowiska odkryte zostały w czasie badań Archeologicznego Zdjęcia Polski i zarejestrowane jako Strzyżów 28/8 i 27/9 na obszarze 85-95 (badania S. Jastrzębskiego w 1983 r.).

I. Strzyżów, stan 28

Stanowisko położone jest w strefie krawędziowej doliny Bugu. Zajmuje kulminację rozległej formy terenowej o ekspozycji generalnie południowej, utworzonej przez dwa wąwozy, którymi rozcięta jest krawędź wysoczyzny lessowej. Ekspozycja ponad terasę nadzalewową wynosi w tym miejscu niewiele ponad 30 m. Pole, na którym znaleziono kości ludzkie znajduje się na eksponowanym okręźnie szczycie tej owalnej formy terenowej (ryc. 1). Na mapie w skali 1:10000 dokumentującej badania powierzchniowe z 1983 r., około 30 m na E od dzisiejszego odkrycia zaznaczono stanowisko o powierzchni *ca* 0,5 ha określając je jako osadę kultury pucharów lejkowatych (ryc. 1: a). Tegoroczna weryfikacja przeprowadzona przy bardzo dobrych warunkach obserwacji wykazała, że zasięg materiału powierzchniowego (głównie ceramiki KPL, nieliczne fragmenty naczyń kultury strzyżowskiej, drobne materiały krzemienne), jest znacznie szerszy i obejmuje całą kulminację (ryc. 1: b), a największa koncentracja zabytków występuje w części południowo-wschodniej i wschodniej. Poza miejscem, w którym podjęto badania ratownicze (ryc. 1: c), drobne kości ludzkie (m.in. ząb) zarejestrowano również wzdłuż stoku południowego w zachodniej części kulminacji (ryc. 1: d).

Wykop o powierzchni 14 m² założono w miejscu, gdzie pług wyrzucił fragment miednicy ludzkiej i kość piszczelową. W warstwie ornej natrafiono na liczne kości ludzkie (zwłaszcza w północnej części wykopu), fragmenty ceramiki i odłupkowy materiał krzemienisty. Sytuacja w wykopie po zdjęciu humusu współczesnego stworzyła konieczność poszerzenia go w kierunku północno-wschodnim i wschodnim. Odkryto cztery groby ludzkie (ryc. 2).

Grób nr 1

Na głębokości 20-22 cm, na pograniczu oraniny i podglebia, natrafiono na szczątki ludzkie (mężczyzna, brak podstaw dla określenia wieku - wstępną analizę antropologiczną wszystkich szczątków ludzkich wykonała p. Wanda Kozak-Zychman, której serdecznie dziękujemy) leżące w pozycji wyprostowanej na plecach, po osi E-W, głową na W. Ze szkieletu zachowały się jedynie kości klatki piersiowej, część lewej kończyny górnej, prawa dłoń i miednica. Brakowało czaszki, kości prawej ręki i obydwu nóg. Na podstawie zachowanych kości kończyn górnych stwierdzić można, że obie ręce zmarłego zgięte były w łokciach, lewa dłoń spoczywała na miednicy, prawa zaś podłożona była pod plecy, na wysokości lędźwiowego odcinka kręgosłupa. Przy szczątkach nie natrafiono na wyposażenie grobowe, jeśli istniało zostało zniszczone orką, tak jak pozostała część szkieletu.

Grób nr 2

Natrafiono nań na głębokości 32-40 cm, na granicy podglebia i jasnego lessu calcowego, w odległości 120 cm od grobu nr 1. Dziecko w wieku *Infans II* (9-10 lat) złożone zostało w pozycji wyprostowanej na plecach, głową na zachód. Obydwie ręce zgięte były w łokciach, dłonie złożone na piersiach. Ułożenie czaszki w normie *verticalis* sprawia wrażenie jakby zmarłemu złamano kręgi szyjne, aby ustawić głowę w tej pozycji. Szkielet bardzo dobrze zachowany pozbawiony był jedynie kości stóp, co nastąpiło zapewne w procesach postdepozycyjnych. Szczątki dziecka spoczywały w regularnie prostokątnej jamie grobowej o wymiarach 164 x 65 cm, z zaokrąglonymi narożnikami. Ukierunkowanie jamy, o wypełnisku szarawo kontrastującym na tle jasnego lessu calcowego, zgodne było z orientacją szkieletu. Przy zmarłym nie stwierdzono wyposażenia grobowego.

Grób nr 3

Kolejny grób odkryto 120 cm na SW od poprzedniego, na tej samej głębokości. Jama grobowa o wymiarach 192-200 x 83-104 cm miała kształt trapezu z zaokrąglonymi narożnikami i zorientowana była wzdłuż osi SW-NE z odchyleniem 7° od kierunku E-W. Wewnątrz niej spoczywał szkielet dorosłego mężczyzny (*Maturus*) ułożony wzdłuż osi E-W, głową na W, w pozycji wyprostowanej na plecach. Obydwie ręce zgięte były w łokciach z dłońmi złożonymi na miednicy. Zmarłego nie wyposażono w dary grobowe.

Grób nr 4

W północnej części wykopu, w odległości 60 cm od grobu nr 1, natrafiono na kolejny pochówek.

Spoczywał na głębokości do 45-50 cm (dolny poziom zalegania kości). Eksploracja odsłoniła liniowy, nieanatomiczny, układ kości złożonych wzdłuż osi SW-NE na długości 200 cm, zamknięty z dwu przeciwległych kierunków kubkiem (SW) i amforą (NE) kultury strzyżowskiej. Mocno zdekompletowane szczątki należą do kobiety w wieku *Maturus* (35-40 lat). Brak większości żeber, kręgow, kości dłoni i stóp, a pozostałe szczątki mają układ nieanatomiczny, chociaż w części NE przeważają kości górnej, zaś w części SW dolnej partii szkieletu. Wokół skupiska kości nie zaobserwowano zarysów jamy grobowej na co wpłynęły bardzo utrudnione przez korytarze gryzoni warunki obserwacji na pograniczu podglebia i calca.

Wyposażenie grobu składało się z dwóch naczyń: kubka o średnicach wylewu i dna 85 mm i wysokości 135 mm, zaopatrzonego w ucho łączące przejście szyi w brzusiec z największą wydętością brzuśca. Naczynie zdobione jest na szyjce 7-krotnym dookolnym odciskiem podwójnego sznura oraz poniżej - krótkimi ukośnymi odciskami sznura, układającymi się w dwa dookolne rzędy na przejściu szyjki w brzusiec i na największej wydętości brzuśca. Również ucho zdobione jest poprzecznymi odciskami sznura (ryc. 3: a). Lekko asymetryczna baniasta amfora z krótką szyjką nieco pogrubioną pod krawędzią wylewu, zaopatrzona jest w dwa ucha na przejściu szyjki w brzusiec. Tuż pod krawędzią wylewu, na osi przeciwstawnej do ucha znajdują się dwa guzki pochylone ku dołowi. Naczynie ma wysokość 215-225 mm, średnicę wylewu 115 mm, brzuśca 210 mm, dna 120 mm. Rozbudowany ornament sznurowy obejmuje całą powierzchnię szyjki tworząc gęste, dookolne odciski podwójnego sznura (11-krotne), górną partię brzuśca, gdzie występują krótkie ukośne odciski tworzące 3 dookolne rzędy: między pierwszym i drugim - na wysokości otworów uch - umieszczony jest zygzak oraz powierzchnię uch, którą pokrywają pionowe odciski sznura obramowane z boków krótkimi ukośnymi (ryc. 3: b). Obydwa naczynia mają powierzchnie obustronnie przecierane miotłką.

Zagadnienia chronologiczno-kulturowe

Wszystkie cztery groby odkryte na stan. 28 w Strzyżowie tworzą liniowy, regularny układ, stwarzając wrażenie cmentarzyska jednorodnego kulturowo. Odległości między obiektami wahają się od 60 do 120 cm, podobna jest ich orientacja: E-W i NE-SW (ryc. 2). Tymczasem tylko jeden z nich (grób nr 4) zawiera bez wątplenia pochówek kultury strzyżowskiej. Pozostałe, w których nie stwierdzono wyposażenia grobowego, trudne są do jednoznacznego sklasyfikowania. Ze względu na układ zwłok w grobach (typ III i IV wg B. Bargieł) i ich ukierunkowanie (B. Bargieł 1995) możnaby zaliczyć je do kultury strzyżowskiej. Jednakże pochówki bez wyposażenia występują na cmentarzyskach tej kultury niezwykle rzadko. Na ogólną liczbę 65 znanych z Lubelszczyzny obiektów grobowych, zaledwie trzy pozbawione były jakichkolwiek zabytków towarzyszących zmarłemu (Raciborowice Kol., stan II, grób nr 5 -

Z. Ślusarski, M. Ślusarska-Polańska 1989, s. 173-174; Husynne Kol., stan. 6, groby nr 1 i 8 - B. Bargieł, A. Kokowski 1991, s. 130; B. Bargieł 1995, s. 28, tab. 2, s. 30, tab. 5). We wszystkich pozostałych grobach kultury strzyżowskiej przy szkieletach natrafiano na dary grobowe, zwykle składające się z więcej niż jednego przedmiotu (B. Bargieł 1995, s. 115, tab. 21). Dość nietypowy dla panującego w kulturze strzyżowskiej obrządku pogrzebowego jest także grób nr 4, w tym przypadku ze względu na sposób ułożenia zwłok. Kości pochowanej w nim kobiety leżą w układzie nieanatomicznym i nic nie wskazuje na to, że zostały przemieszczone w procesach postdepozycyjnych, na skutek rabunku, działalności gryzoni, czy orki. Szkielet jest dalece niekompletny, co przy bardzo dobrym stanie zachowania kości we wszystkich grobach (nawet dziecięcym), nie może być wynikiem rozkładu tylko niektórych z nich. Wnioskować więc można, że mamy do czynienia z pochówkiem wtórnym, bądź pogrzebaniem pokawałkowanego ciała, przy czym w czasie pochówku starano się nawiązać do układu anatomicznego (przewaga kości górnej partii szkieletu w części NE, zaś dolnej partii szkieletu - w części SW grobu - ryc. 2). Grobów o takim sposobie ułożenia zmarłych nie znamy dotąd z cmentarzysk kultury strzyżowskiej. Najbliższe analogie znajdujemy natomiast na cmentarzysku kultury mierzanowickiej w Szarbiei (B. Baczyńska 1994, s. 44-49).

Badane cmentarzysko ma wprawdzie tylko nieliczne cechy dystynktywne dla kultury strzyżowskiej (ułożenie i orientacja szkieletów w trzech grobach, naczynia w czwartym), jednak, z uwagi na wyraźnie uporządkowany układ grobów względem siebie i podobną głębokość złożenia zmarłych, skłonne jesteśmy prezentowany obiekt łączyć w całości z kulturą strzyżowską.

Strzyżów, stan. 27

Kolejne cmentarzysko kultury strzyżowskiej, oddalone 400 m na zachód od poprzedniego, położone jest na tej samej krawędzi doliny Bugu. Zajmuje okrężną kulminację cypla wybitnego, eksponowanego na E, ES, S, SW i W, o przewyższeniu ponad terasę nadzalewową *ca* 25 m (ryc. 1). Na stoku SW, przy profilu silnie podoranej miedzy, w skutek czego różnica poziomów między jej powierzchnią a powierzchnią pola ornego wynosi *ca* 80 cm, zauważono wyorane kości ludzkich kończyn dolnych. Oczyszczono profil miedzy, a następnie założono wykop o wymiarach 2,5 x 1 m, ukierunkowany po linii N-S, w którym odsłonięto pozostałości grobu kultury strzyżowskiej (grób nr 1, ryc. 4: A). Drugi wykop, o wymiarach 2 x 2 m, założono na dość ostro nachylnym stoku południowym, w odległości 16 m na SE od grobu nr 1, w miejscu wskazanym przez A. Gosiewskiego, penetrującego wcześniej omawiane stanowisko przy pomocy metalowej szpili. Mimo, że na powierzchni pola nie zauważono wcześniej kości, to w warstwie humusu współczesnego wystąpiły nieliczne szczątki ludzkie, a także fragmenty ceramiki kultury strzyżowskiej. Tuż poniżej stopy płuźnej odkryto pozostałości szkieletu

ludzkiego (grób nr 2 - ryc. 4: B).

Grób nr 1

Nie zaobserwowano zarysów jamy grobowej. Na głębokości 80 cm od powierzchni między i jednocześnie na poziomie ornym leżącego na zachód od między pola, odkryto silnie zniszczony szkielet mężczyzny w wieku *Maturus*, ułożony w pozycji wyprostowanej na plecach wzdłuż linii SE-NW, głową na SE. Kości, zwłaszcza klatki piersiowej, były silnie zdekompletowane i przemieszczone przez korzenie roślin, gryzonie i pług, który zniszczył większość dolnej części szkieletu (ryc. 4: A). Stan zachowania odkrytych szczątków ludzkich jest bardzo zły. W pobliżu ściętej przez pług czaszki zmarłego, po jej lewej stronie, odkryto stojące *in situ* przydenne części dwóch dużych naczyń kultury stryżowskiej o średnicach den 140 i 150 mm oraz nieliczne fragmenty trzeciego naczynia, zdobionego ornamentem sznurowym i zaopatrzonego w uszko (ryc. 5: a-d).

Grób nr 2

W warstwie ornej i tuż pod nią, na głębokości 20-35 mm, odkryto bardzo zniszczone pozostałości szkieletu dorosłego osobnika (płeć niemożliwa do określenia), z którego zachowały się jedynie niewielkie fragmenty kości udowej, piszczelowej, strzałkowej, klinowej oraz pojedynczy fragment czaszki i żebra (ryc. 4: B). Skupisku kości towarzyszyły fragmenty sześciu naczyń i szydło wykonane z kości zwierzęcej (ryc. 6: g). Rekonstrukcji rysunkowej poddały się jedynie dwa z nich: niewielkie naczynie beczułkowate z pogrubionym wylewem, średnica wylewu 78 mm, brzuśca 101 mm, dna 80 mm i wysokości

100 mm, zdobione na całej powierzchni poziomymi, ukośnymi i pionowymi odciskami sznura (ryc. 6: a) oraz miniaturowe naczynie niezdobione, o średnicy wylewu 62 mm, brzuśca 67 mm, dna 35 mm oraz wysokości 60 mm (ryc. 6: b). Pozostałe fragmenty ceramiki pochodzą z części przydennych trzech kolejnych naczyń (ryc. 6: d-f) i wylewu jeszcze jednego garnka (ryc. 6: c).

Penetracja powierzchni stanowiska nie wykazała obecności materiałów zabytkowych na kulminacji cypla, być może ze względu na złe warunki obserwacji na świeżo zbronowanym polu. Istnieje możliwość, że stanowisko nie zostało jeszcze całkowicie zniszczone, chociaż przy tak znacznych nachyleniach stoku, procesy erozyjne muszą tu być wyjątkowo intensywne i przyjąć trzeba, że jest to moment krytyczny dla dalszego istnienia kolejnego stanowiska archeologicznego na Wyżynie Zachodniowolyńskiej.

Obydwa cmentarzyska stanowią istotny przyczynek dla rekonstrukcji istniejącego na lewej krawędzi doliny Bugu, między Husynnem a Strzyżowem, kompleksu nekropoli kultury stryżowskiej (por. B. Bargiel 1995), zatem ich badania powinny być bezwzględnie kontynuowane, nie tylko z uwagi na aspekt konserwatorski.

Badania finansował UMCS w Lublinie w ramach ćwiczeń terenowych II roku archeologii. Pomocy organizacyjnej tradycyjnie udzieliła ekspedycji Szkoła Podstawowa w Strzyżowie. Jej Dyrekcji oraz p. Andrzejowi Gosiewskiemu za udzielone informacje, uprzejmie dziękujemy.

Literatura

- B a c z y Ń s k a B.
1994 *Cmentarzysko kultury mierzanowickiej w Szarpii, woj. kieleckie. Studium obrządku pogrzebowego*, Kraków.
- B a r g i e ł B.
1995 *Obrządek pogrzebowy na Lubelszczyźnie w I okresie epoki brązu*, (mps dr. UW).
- B a r g i e ł B., K o k o w s k i A.
1991 *Nowe groby kultury ceramiki sznurowej i kultury stryżowskiej ze wschodniej części Wyżyny Lubelskiej*, Spr. Arch., t. 40, s. 167-196.

ANNA ZAKOŚCIELNA, HALINA TARAS

SALVAGE EXPLORATIONS OF BURIAL GROUNDS OF THE STRYŻÓW CULTURE IN GRZĘDA HORODELSKA

Salvage explorations were taken up in two sites, Strzyżów 27 and 28 (Fig. 1).

Strzyżów, site 28

A ditch of the area of 25.5 m² uncovered four human graves (Fig. 2).

Grave No. 1 was greatly damaged by ploughing. The remains of a male individual (no grounds for age determination; a tentative anthropological analysis of all the skeletons was performed by Wanda Kozak-Zychman), without the skull, most of the upper extremities and without the lower extremities, were laid in a supine position, with the head towards the west. The equipment of the grave — if there had been any — was completely destroyed.

Grave No. 2 was discovered on the depth of 32-40 cm, at a distance of 120 cm from grave No. 1. The remains of a child (*Infans* II,

9-10 years), were lying in a supine position, with the head towards the west, in a rectangular grave pit with rounded corners. The burial was not provided with any equipment.

Grave No. 3 was located 120 cm to the south-east from the previous grave, on the same depth. The trapezoid grave pit with rounded corners was oriented along the SW-NE axis. Inside there was a skeleton of an adult man (*Maturus*), laid in a supine position, along the E-W axis, with his head towards the west. No grave equipment was discovered.

Grave No. 4 was discovered on the depth of 32-50 cm in the northern part of the excavation ditch, about 60 cm away from grave No. 1. The exploration of the grave uncovered a linear, non-anatomical arrangement of the bones, laid along the SW-NE axis, on the length of about 200 cm; at both opposite ends of the grave pit there were a cup (SW) and an amphora (NE) belonging to the Strzyżów culture. The largely incomplete remains belonged to an adult woman (*Maturus*; 35-40

years of age). The equipment of the grave consisted of a cup and a two-handle amphora richly ornamented with the string pattern (Fig. 3 A-B). One may suppose it was either a secondary burial or the corpse cut into pieces being laid in the grave while an attempt was made to restore the anatomical arrangement (most of the lower part of the skeleton being placed in the SW section and the upper part — in the NE section of the grave).

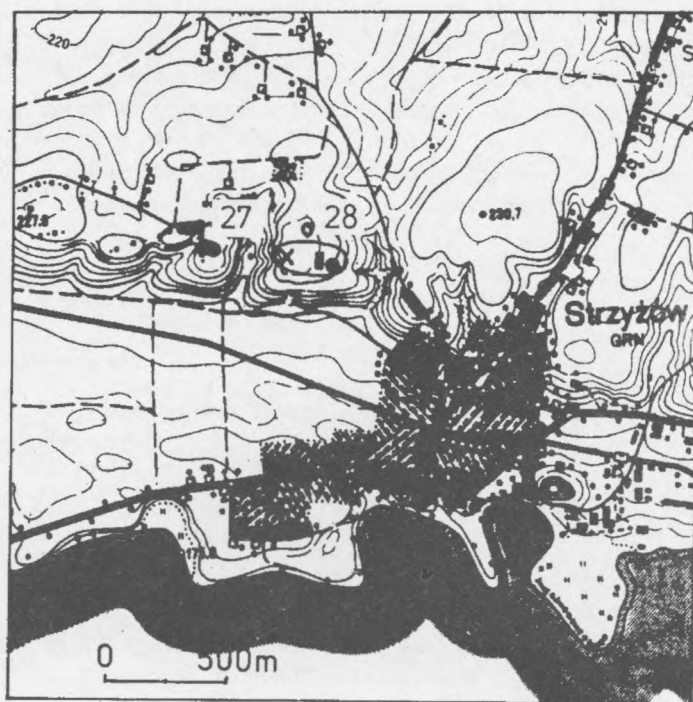
The lack of equipment in graves Nos. 1, 2 and 3 does not make it possible to take a certain decision about their cultural affiliation. Still, the ordered arrangement of the graves in relation to each other tends to indicate the Strzyżów culture as the affiliation of the whole burial ground.

Strzyżów, site 27

Grave No. 2 was discovered in the head of the promontory in a ditch measuring 2 x 2 m in which, on the level of the plough heel, several destroyed human bones, sherds of six vessels of the Strzyżów culture and an awl made of animal bone were found (Fig. 4 B; Fig. 6 A-G).

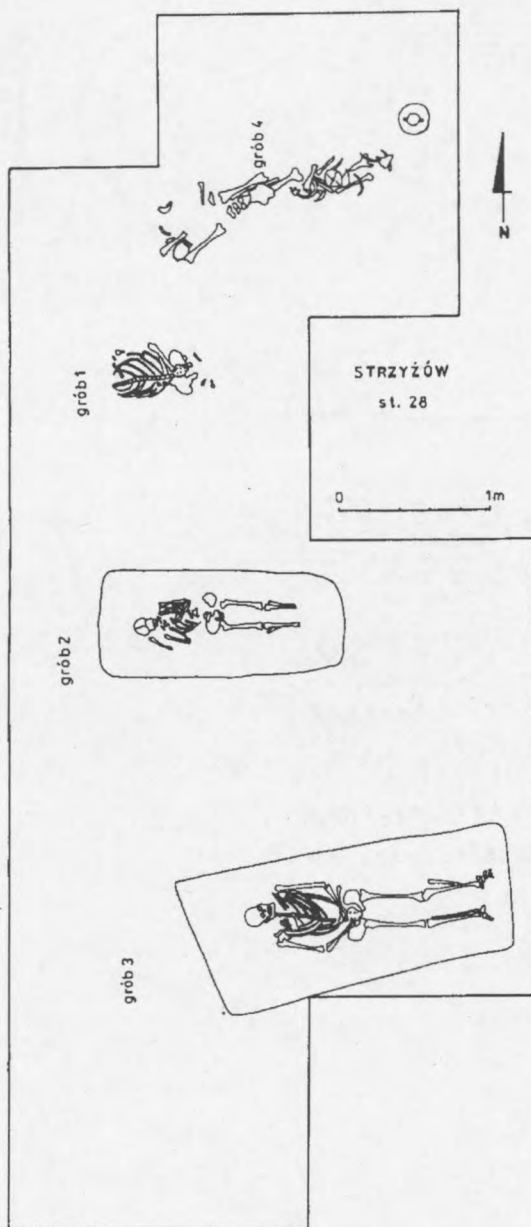
A ditch in a neighbouring field uncovered the upper part of a male skeleton — grave No. 1 (*Maurus*; 30-40 years of age), laid in a supine position, with his head towards W-SW, accompanied by three vessels standing a short distance to the south from the skull (Fig. 4 A; Fig. 5 A-D).

Katedra Archeologii UMCS w Lublinie

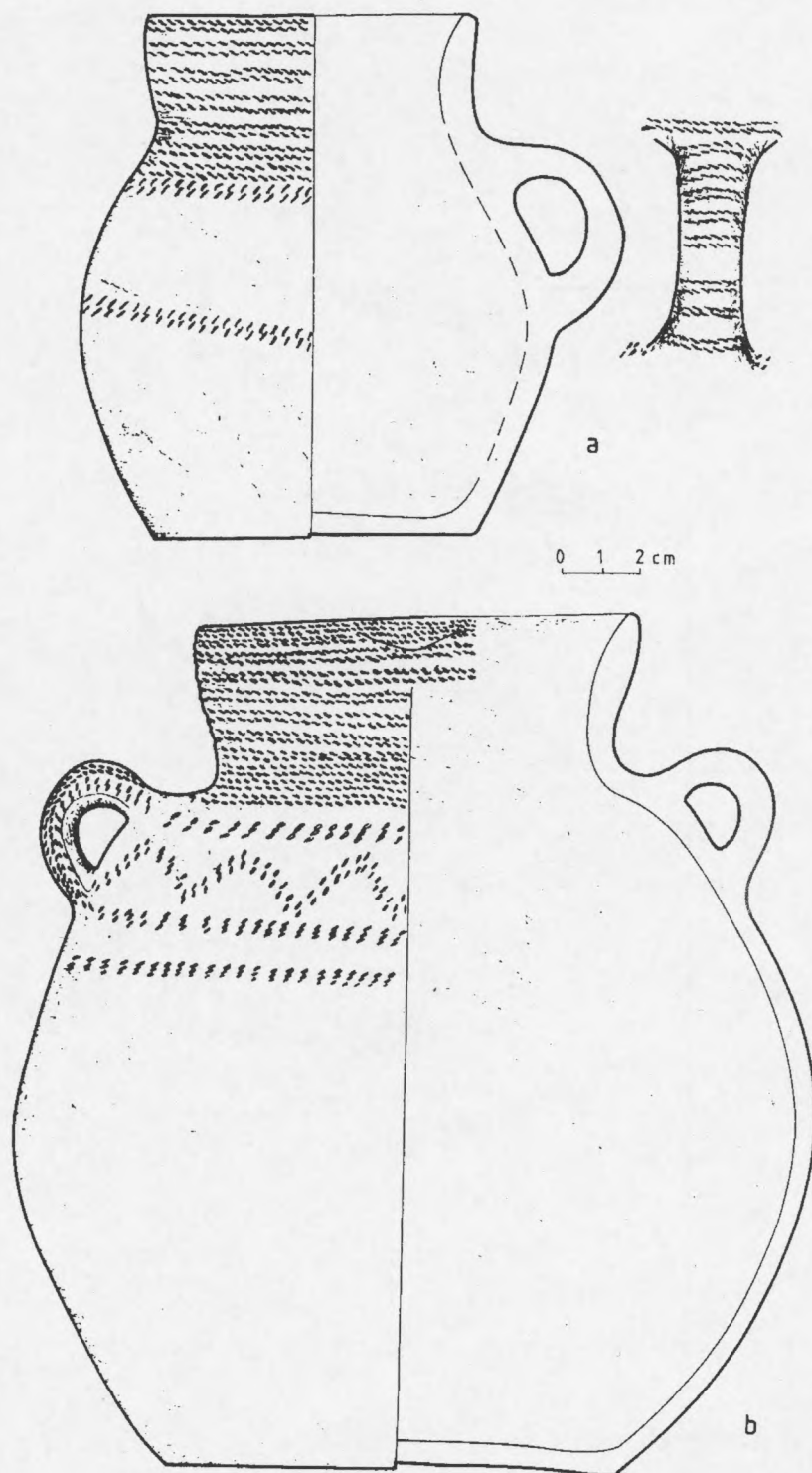

a-● b-○ c-■ d-x

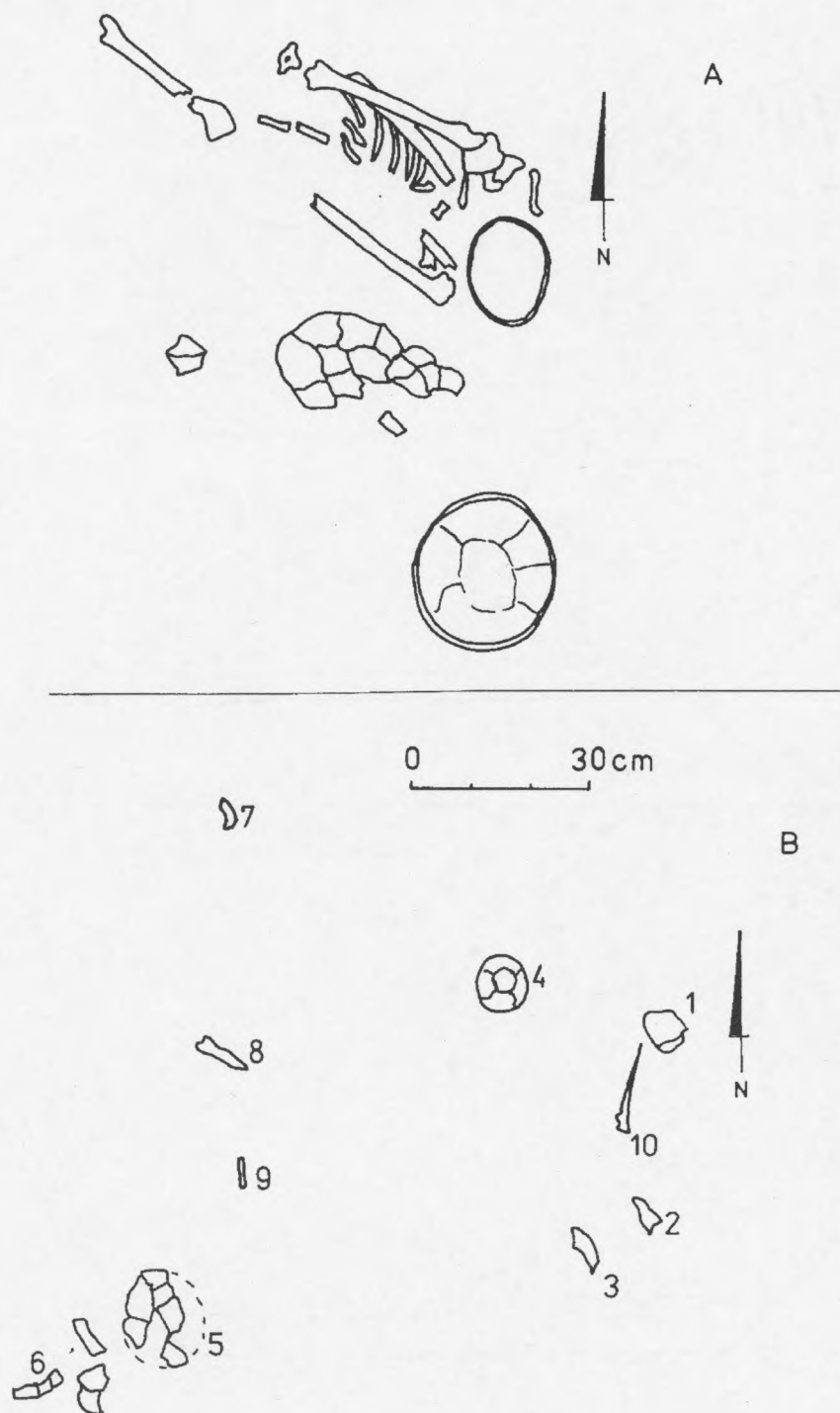
Ryc. 1. Lokalizacja badanych stanowisk: a - zasięg stanowiska 8/28 odkrytego w 1983 r.; b - dzisiejszy zasięg materiału na powierzchni; c - miejsce wykopu ratowniczego z 1995 r.; d - miejsce występowania kości ludzkich na powierzchni.

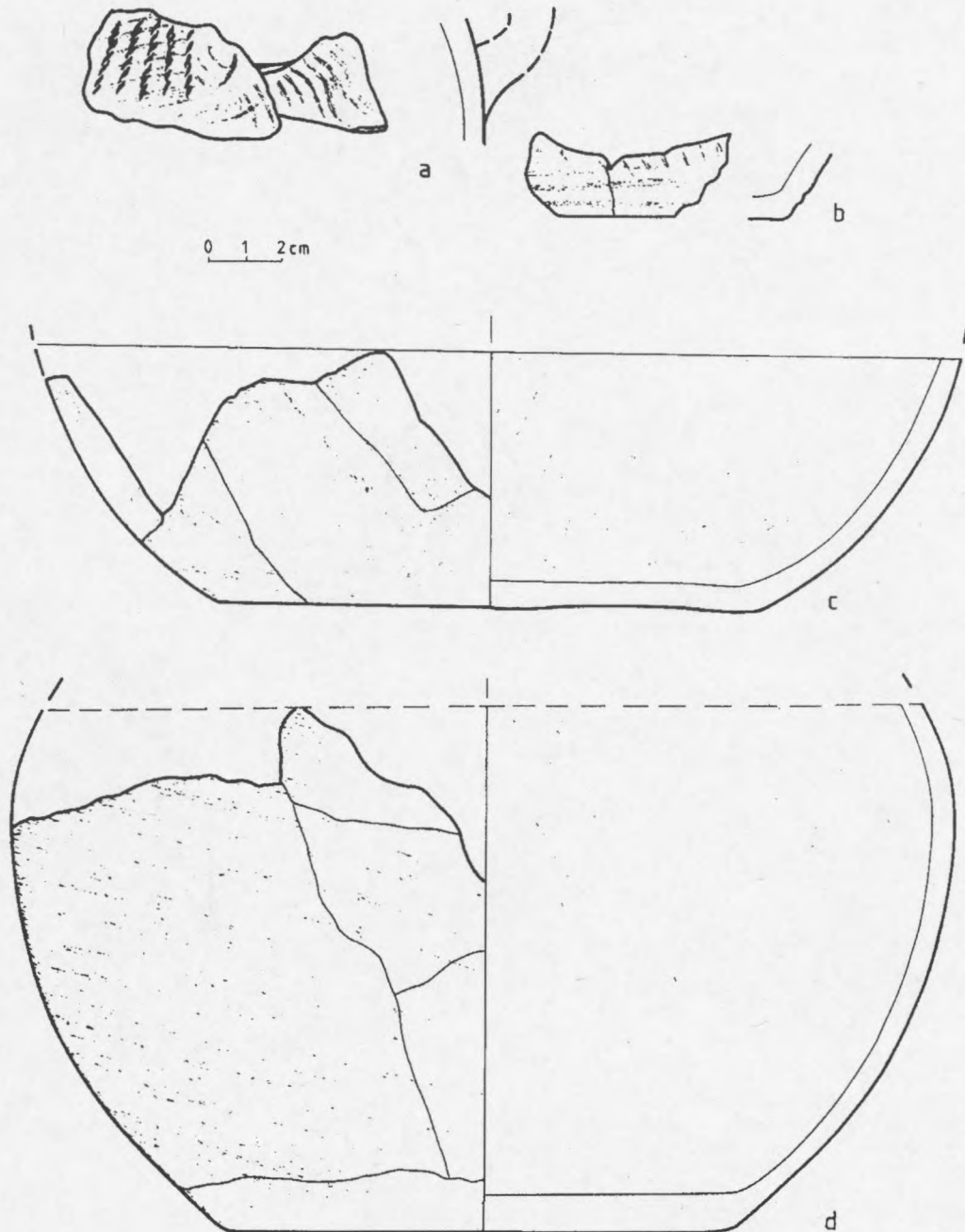
Ryc. 2. Strzyżów, stan. 28. Plan obiektów w wykopie 1.

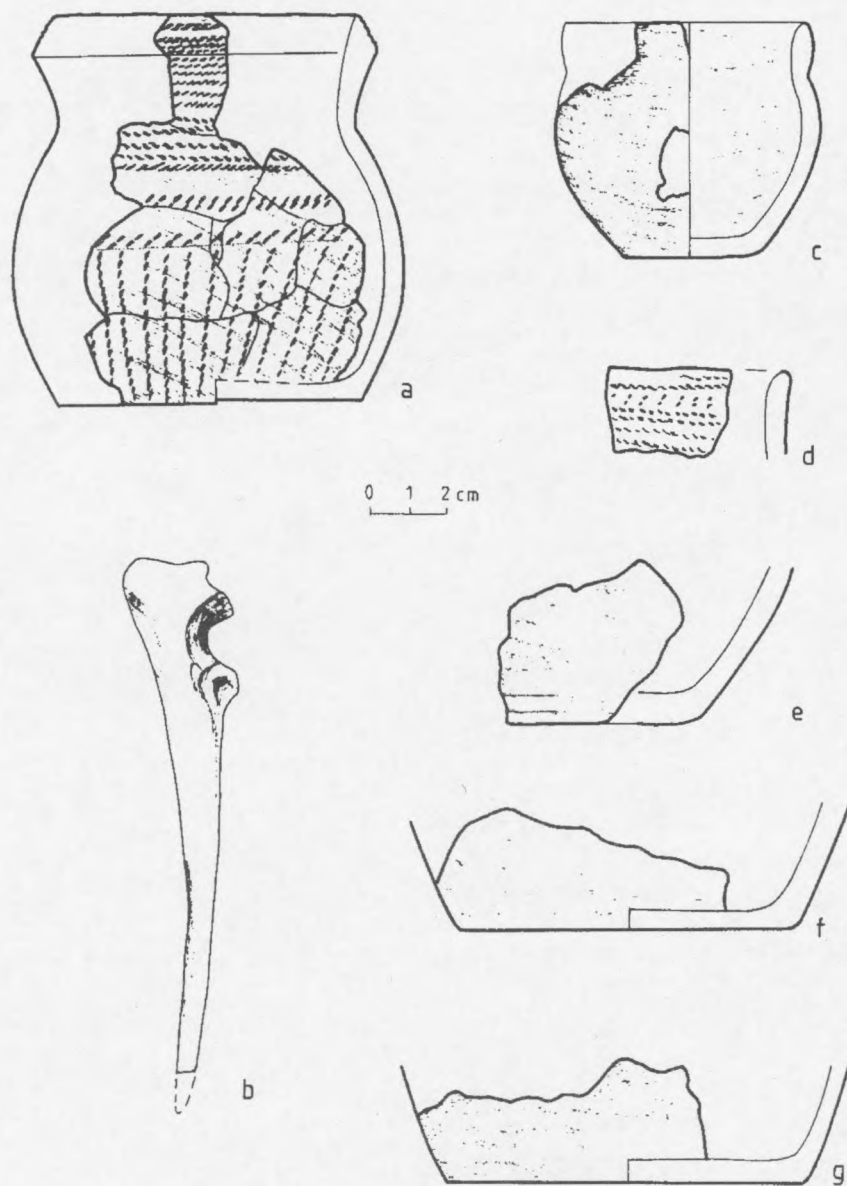
Ryc. 3. Strzyżów, stan. 28. Wyposażenie grobu nr 4.

Ryc. 4. Strzyżów, stan, 27: A: plan grobu nr 1; B: plan grobu nr 2.

Ryc. 5. Strzyżów, stan. 27. Wyposażenie grobu nr 1.

Ryc. 6. Strzyżów, stan. 27. Wyposażenie grobu nr 2.